

ТМГ. XXXVII	Бр. 2	Стр. 701-717	Ниш	април - јун	2013.
-------------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 303.62-057.875 (497.11 Niš):[323.1:81

Оригиналан научни рад

Примљено: 10. 05. 2012.

Ревидирана верзија: 29. 10. 2012.

Одобрено за штампу: 30. 05. 2013.

Владан Павловић
 Универзитет у Нишу
 Филозофски факултет
 Департман за англистику
 Милош Јовановић
 Универзитет у Нишу
 Филозофски факултет
 Департман за социологију
 Ниш

СТАВОВИ СТУДЕНАТА УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ О ОДНОСУ ЈЕЗИЧКОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА*

Апстракт

Основни циљ рада је да размотри могућу повезаност ставова студената Универзитета у Нишу о степену повезаности језичког и националног идентитета (на колективном и индивидуалном нивоу) са више демографских варијабли: образовно-професионалним профилем испитаника, полом, етничком припадношћу, местом рођења и пребивалишта, образовањем родитеља, вероисповешћу и типом религиозности. Као инструмент истраживања коришћен је упитник, а анкетирање је спроведено током летњег семестра академске 2011/2012. године, на укупно четири факултета Универзитета у Нишу. Додатни циљ истраживања био је да се испита да ли код студената преовлађују ставови о тесној повезаности између језичког, с једне, и националног идентитета, с друге стране, односно, да се размотри да ли у датој популацији доминирају ставови који се могу сматрати изразом језичког национализма, или они који би били у духу језичког космополитизма. Статистичка анализа података (уз помоћ SPSS пакета) показала је да међу демографским варијаблама највећи утицај на ставове испитаника о степену повезаности између наведених слојева идентитета има тип религиозности, а да

vladanp2@gmail.com

* Припремљено у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), којим руководи емеритус проф. др Љубиша Митровић, и који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

значајан утицај, поред осталог, може имати и њихов образовно-професионални профил.

Кључне речи: језик, нација, идентитет, језички национализам / језички космополитизам, ставови о односу језичког и националног идентитета

UNIVERSITY OF NIŠ STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS THE RELATION BETWEEN LANGUAGE AND NATIONAL IDENTITY

Abstract

The paper analyses the attitudes of the University of Niš students related to the strength of the link between linguistic and national identity (at the collective and individual levels), that is, the possible dependence of these attitudes on a number of demographic variables, such as the participants' education and vocational orientation, sex, ethnicity, place of birth, education of their parents, and degree of religiousness. The research instrument used in this investigation was a designed questionnaire, distributed to students in the spring semester 2011/2012, at four faculties of the University of Niš. The aim was to investigate which attitude or orientation towards the relation between language and national identity would be identified as predominant in the student population – linguistic nationalism or linguistic cosmopolitanism. The statistical analysis of the data (SPSS) showed that the most influential demographic variable was the participants' degree of religiousness, as well as, to some degree, the participants' education and vocational orientation.

Key words: Language, Nation, Identity, Language Nationalism / Language Cosmopolitanism, Attitudes on the Relation Between Language and National Identity

УВОД

У европској културно-историјској традицији почев од краја 18. века (и аутора попут Хердера [Herder], Русоа [Rousseau], Фихтеа [Fichte] и времена Француске револуције) присутан је став да језички идентитет није тек један од слојева (индивидуалног и колективног) идентитета, који је равноправан са другим слојевима, већ да му међу различитим слојевима идентитета припада почасно место као „еманацији и огледалу народног духа”, гаранту самобитности и про-

сперитета нација које су се формирале у поменуто време (видети нпр. Бугарски 1996б, стр. 121–161 и Бугарски 2002, стр. 171–176). Отуда популарно веровање, које емпиријске чињенице најчешће заправо демантују, али које је и поред тога и данас присутно и у нашем друштву (на пример у ставовима крајње десних организација у Србији, а и у ширим лаичким круговима), да се може говорити о „светом тројству” језика, нације и државе, односно њиховој суштинској повезаности и међузависности, најчешће у односу *један језик – једна нација – једна држава*.

У том смислу, основни циљ овог рада је да испита да ли на изабраном узорку студената Универзитета у Нишу (са Департамента за англистику, социологију и историју Филозофског факултета, као и студената Машинског, Правног и Медицинског факултета) преовлађују ставови о тесној повезаности између језичког и националног идентитета, односно да ли у датој популацији доминирају ставови који се могу сматрати експресијом *језичког национализма*, или они који би се могли окарактерисати као израз *језичког космополитизма*, као и да размотри могућу повезаност таквих ставова са неколико демографских варијабли. Студентска популација изабрана је јер се од ње очекује да буде интелектуални предводник нашег друштва у будућности.

Рад полази од хипотезе да *студенти Англистике, захваљујући образовању које их нужно упућује да упознају друге културе кроз страни језик и књижевност, по овом питању заузимају ставове у којима преовлађује језички космополитизам, док преостали испитивани студенти „нагињу” ставовима који су индикатор језичког национализма*.

Теоријске основе рада

Пошто у раду *вредносни судови* у вези са односом *језичког и националног идентитета* (схваћених *колективно и индивидуално*) заузимају значајно место, то ће овде бити дат осврт на теоријска гледишта у вези са наведеним терминима и појмовима.

Под *идентитетом* се у раду подразумева *самоистовестност насупротив другости, тј. скуп и континуитет суштинских својстава којима се нека људска група или јединка дефинишу наспрам других, обезбеђујући тако своју „самоистовестност“* (Бугарски, 2009, стр. 12, Бугарски, 2005, стр. 67). Он се може сматрати састављеним од низа компоненти, где се може говорити о: 1) његовим *нивоима* и то: идентитету као *хуманитету, колективитету и индивидуалитету*; 2) његовим *слојевима* и то: *етничком, конфесионалном, професионалном, социјалном, територијалном, културном, политичком, генерацијском, родном* па и *језичком, националном* и другим слојевима идентитета; 3) *степену његове изражености*,

односно о *јаком, средњем и слабом* идентитету (Бугарски, 2009, стр. 12). Док поменути први *ниво* идентитета – *хуманитет*, није релевантан у овом раду јер на њему нема другости – рад се не бави упоређивањем људског рода са другим живим бићима, дотле су преостали поменути *нивои* (заједнички идентитет унутар неког колектива и јединствени идентитет појединца) међусобно тесно повезани, а уз то укрштањем са наведеним *слојевима* и *степенима* сачињавају врло комплексну структуру, чији су скоро сви елементи друштвено конструисани (а не „дати од Бога” или „Природе”) и подложни променама (*ibid*). У том смислу овде ћемо под *језичким* и *националним идентитетом* сматрати типове *слојева* идентитета који се могу реализовати на поменутиим нивоима колективитета и индивидуалитета (као нивоима значајним за наш рад), а који се могу испољити у поменутиим степенима. Такође, појмови *народ, нација, етнос/етницитет, етнонационална свест* и *језик* коришћени су у овом раду у смислу у коме их користи Бугарски (1996б, стр. 123–125 и 2002, стр. 15–27).

Популарним (тј. лаичким) *судовима о језику* (а индиректно и са њима повезаним *судовима о односу језичког и националног идентитета*) бавио се Бугарски 1996а, стр. 164–171. На датом месту они се дефинишу као „анонимни и широко прихваћени општи ставови о језику и језицима који се преносе с колена на колена, најчешће у облику обичних конверзационих клишеа” (*ibid*, стр. 164). Један део овог лингвистичког фолклора, како аутор даље наводи, чак и када су у питању пукe предрасуде и празноверице, потпуно је безазлен; међутим, међу њима има и таквих који могу имати теже последице и пред којима не треба остати нем.

Бугарски *судове о језику* класификује по три критеријума: а) по *предмету*, где *судови* обухватају цео распон од језика уопште, преко поједничних језика и дијалеката, до идиолекта као говора појединца; б) по *врсти*, на естетске, прагматичке и морално-друштвене, и в) по *усмерености*, тј. на *судове* који се односе на сопствени и оне које се односе на туђ језик, дијалект или идиолект. Ове поделе међусобно су тесно повезане, што поменути аутор илуструје бројним примерима.

Такође, Бугарски наглашава да је општа тенденција која прожима све наведене ставове, поред осталог, став којим се одобрава и проглашава нормалним *своје*, а извргава подсмеху или чак и анатемиче *туђе*. Популарним веровањима о језицима и народима, о „нашем” и „страном” у језику, друштвеној основи језичких конфликта и ставова према језику, детаљно се бави Бугарски (1997б, стр. 75–83, 2005, стр. 43–51 и 2009, стр. 11–73) а један од најранијих извора у коме се скреће пажња на потребу озбиљнијег изучавања области *народне лингвистике (folk linguistics)* јесте Ноенигсвалд 1966.

Питања односа између језика и етничко-националне свести, питања односа језика и нације у времену и простору, као и питања етничких обележја и национализма у језику, посебно се истичу као значајна (Бугарски, 1996б, стр. 121–161, Бугарски, 1997а, стр. 70–79, Бугарски, 2002, стр. 11–94 и 171–176, и Trudgill, 2001 [1983]). Наиме, пажња се скреће на следеће две значајне чињенице. Прво, да не мора да постоји суштинска веза између језика, нације и државе, те да се један етницитет може конституисати као нација чак и ако нема свој засебан, стандардизован, национални језик којим би се служили сви припадници тог етницитета. И друго, потцртава се став да језик и етнонационална свест не морају бити нераскидиво повезани, односно да се етнонационална свест може развијати и без националног језика, који, дакле, не мора да представља ослонац и гарант очувања датог облика свести и „есенцијално отелотворење саме душе датог етницитета”. Што је још значајније, за овакве ставове се наводи и велики број примера, о којима овде због ограниченог простора неће бити речи.

У том смислу, суштински романтичарски, мистичан и митолошки став о тесној повезаности језика, нације и државе, односно представа о томе да се свеколики идентитет може свести на етничко порекло оваплоћено у матерњем језику, као и став да се човечанство природно дели на нације од којих свака поседује свој особени и непоновљиви карактер, при чему је језик гарант те посебности, може се назвати *језичким национализмом* (Бугарски, 2002, стр 60). Обратно, за становиште које поменуто негира, а које се може сматрати рационалним, космополитским и окренутим будућности, у раду се употребљава термин *језички космополитизам*¹.

Иностранци извори који се такође баве представљеним питањима били би, поред осталих: Kordić, 2010; Edwards, 2009; Fought, 2006; Greenberg, 2004; Joseph, 2004; MacGiolaChrist, 2003 и Fishman, 1999. Они се баве питањима односа језика, с једне, и националног, етничког и верског идентитета, с друге стране, као и односом језика, национализма и етничких конфликта, и то како на подручју бивше Југославије (Kordić, 2010; Greenberg, 2004), тако и у другим деловима света (остали наведени аутори), при томе се посебно задржавајући на њиховој тесној повезаности као и на последицама такве повезаности.

Поред тога, извори из наше средине који су се бавили темама које имају додирних тачака са темом овог рада, били би: Антовић, Стаменковић и Тасић 2013, Ковачевић 2005 и 2004, Ђоровић 2004,

¹ У вези са наведеним термином (*језички космополитизам*) желимо да нагласимо да дати аутор овај термин, за разлику од термина *језички национализам*, у његовој целости нигде експлицитно не користи. Ипак, он редовно на помињаним местима појму *национализам* супротставља појам *космополитизам*, те је за потребе овог рада скована синтагма *језички космополитизам*.

Игњачевић 1998, Влаховић 1997, 1990 и 1989, Стојић 1991. Ови извори баве се истраживањима ставова како код студената тако и шире популације – говорника српског/српскохрватског језика, у вези са њиховим односом према страним језицима (нпр. значају њиховог учења и њиховој популарности), њиховим односом према варијететима српског/српскохрватског језика (тј. према књижевном језику/завичајном говору), и сличним питањима.

Метод

Као основни инструмент истраживања представљеног у овом раду конструисан је упитник, који се, поред питања о демографским детаљима, састојао од укупно 19 ставова са понуђеним алтернативним одговорима (*да/не*). Сами ставови састављени су на основу претходно наведене литературе, као и на основу судова о односу језичког и националног идентитета који се могу наћи на сајтовима екстремних десничарских организација у Србији, и то на сајту организације *Отачаствени покрет Образ* (www.obraz.rs) и организације *Српски народни покрет 1389* (www.snp1389.rs)². Неки од тих ставова јесу следећи: *Матерњи језик сваког народа у себи садржи целокупну душу, целокупну прошлост, све духовне вредности и стваралачке замисли тог народа, Народ без свог језика и државе осуђен је на пропаст, Реч српски требало би писати србски (или, још боље, Србски), како би се боље истакла припадност српској нацији.*³

Приликом формулисања тих ставова водило се рачуна о томе да испитаници који „нагињу” било „националистичким” било „космополитским” гледиштима стално морају да алтернирају између одговора *да* и *не*, пре него ли да стално (аутоматски) нуде један од та два одговора.

Анкетирање је спроведено током марта 2012. године на пригодном узорку који је чинило укупно 665 студената, и то 146 студената са Департмана за англистику, 96 студената са Департмана за социологију и 88 студената са Департмана за историју Филозофског факултета у Нишу, 140 студената Машинског факултета, 121 студент са Правног факултета и 74 студента са Медицинског факултета у Нишу.

Сви одговори из упитника потом су унети у програм за статистичку обраду података SPSS. Прелиминарном анализом података утврђено је да код анкетираних студената постоји готово опште (не)слагање (80% и више) са ставовима 1, 3, 7, 10, 12, 14 и 18⁴, и да

² Овим интернет презентацијама је приступљено септембра 2011. године.

³ Комплетан списак коришћених ставова дат је на крају рада, у оквиру приложеног упитника.

⁴ Видети коришћени упитник у Додатку рада.

они самим тим не могу добро да послуже као индикатори „језичког национализма”, односно „језичког космополитизма”, због чега они даље нису узимани у обзир приликом квантитативне обраде података. Одговори испитаника на преосталих 12 ставова рекодирани су тако да је за „националистички” одговор на понуђени суд рачуната вредност 1, а за „космополитски” вредност 0. На основу тога израчунат је „индекс језичког национализма“ (у даљем тексту ИЈН), као термин који има три сродна смисла: 1) на нивоу сваког појединачног испитаника, он представља укупну вредност рекодираних „националистички“ усмерених одговора тог испитаника на представљене ставове; 2) на нивоу факултета/департамента, он представља средњу вредност која се добија када се рекодираних вредности „националистички“ усмерених одговора свих испитаника на одређеном факултету тј. департману саберу и поделе бројем испитаних студената на том факултету/департамента; 3) на нивоу целог узрока, он представља средњу вредност која се добија када се рекодираних вредности „националистички“ усмерених одговора свих испитаника из узорка поделе укупним бројем испитаника (у даљем тексту увек ће бити назначено који од ова три смисла се има у виду).

Јасно, вредност ИЈН у сваком од дата три смисла кретала се у распону између 0 и 12, при чему је вредност ближа нули указивала на то да код испитаника претежу „космополитски”, а она ближа вредности 12 на то да код испитаника претежу „националистички” усмерени ставови.

Овако утврђен ИЈН потом је укрштан са следећим демографским варијаблама: образовно-професионалним профилом, полом, годином рођења, националном припадношћу, местом рођења и сталног боравка, местом рођења и образовања родитеља, професионалном припадношћу испитаника и њиховим ставом према религији.

У раду се ни на који начин не заступа теза да вредности које се описаним израчунавањима добијају представљају било какве „апсолутне вредности”, већ да оне једноставно могу указати на одређене тенденције код испитаника са различитих департамента односно факултета.

Код квалитативне анализе података у обзир су узимани и ставови за које је напред речено да се у квантитативној анализи нису показали као довољно дискриминативни.

АНАЛИЗА И ДИСКУСИЈА

Средња вредност ИЈН на целом узорку износи 5,92, што би значило да анкетирани студенти лавирају између „националистичког” и „космополитског” обрасца у поимању односа језика и идентитета. Средње вредност ИЈН најнижа је код испитаника са Департ-

мана за англистику, а највиша код анкетираних студената историје. Стандардна одступања од средњих вредности су релативно велика. Подаци су дати у Табели 1:

Табела 1. Средње вредности ИЈН по Факултетима/Департаментама

Table 1. Mean values of the ILN at faculties/departments

Факултет/ Депарتمان	средња вредност ИЈН	n	стандардна девијација	минимум	максимум
Машински	6,61	129	2,27	1	11
Правни	6,25	117	2,32	1	11
Медицински	6,44	70	2,00	2	11
Англистика	4,43	138	2,46	0	12
Социологија	4,98	87	2,36	0	10
Историја	7,42	84	2,50	0	12
Укупно	5,92	625	2,55	0	12

Када је у питању укрштање ИЈН са социо-демографским варијаблама, повезаност ИЈН са *ставом о религији* показала се најизраженијом, док је била мање наглашена код *пола, старости, места рођења и боравка, етничке припадности и вероисповести* испитаника, те *образовања и места рођења њихових родитеља*.

Када се упореди средња вредност ИЈН по факултетима у односу на *пол* испитаника, резултати показују већи „национализам” код студената, сем на Филозофском факултету, где је на сва три Департамента средња вредност ИЈН већа код студенткиња. Најједначенији резултати, са готово занемарљивом разликом, су утврђени код будућих правника, док највеће разлике између студената и студенткиња постоје на социологији и англистици. На основу постојећих података не може се дати неко поткрепљеније објашњење наведених налаза. Могла би само бити понуђена следећа претпоставка за нижи ниво „језичког национализма” студената са Департамента за англистику, социологију и историју у односу на студенткиње: будући да Филозофски важи за факултет на коме су студенткиње значајно бројније од студената (школује се кадар који припада углавном „феминизованим” професијама каква је, на пример, наставничка), могуће је да младићи који га уписују не припадају групи „типичних” мушкараца, какве налазимо на осталим факултетима на којима је вршено истраживање, те отуда њихов наглашенији „језички космополитизам”.

Табела 2. Средње вредности ИЈН на факултетима/департманима према полу

Table 2. Mean values of the ILN at faculties/departments in relation to the sex

Факултет/ Департман	Пол	средња вредност ИЈН	n	стандардна девијација
Машински	Мушки	6,70	100	2,15
	Женски	6,31	29	2,65
Правни	Мушки	6,21	24	2,13
	Женски	6,28	92	2,37
Медицински	Мушки	6,60	25	2,25
	Женски	6,36	45	1,86
Англистика	Мушки	3,83	30	2,65
	Женски	4,59	108	2,39
Социологија	Мушки	4,08	26	2,33
	Женски	5,36	61	2,29
Историја	Мушки	7,31	54	2,64
	Женски	7,60	30	2,25
Укупно	Мушки	6,18	259	2,62
	Женски	5,75	365	2,48

При разматрању средње вредности ИЈН према *старости* студената узети су у обзир за анализу само студенти између 20 и 23 година старости⁵. Подаци показују да факултетима/департманима постоје различити трендови. Док је код студената социологије видљив константан пад „национализма” како се иде ка већој старости (и години студија)⁶, код студената права је евидентан управо супротан случај. Машинство, историја и, посебно, медицина показују највише варијација, па не може да се говори о неком јасном кретању у једном или другом правцу. Средња вредност ИЈН код англиста остаје најуждначенија, што помало изненађује, будући да је очекиван налаз да што више студије одмичу, тако и расте ниво освешћености ових студената о односу језика и нације.

⁵ Што је 82,10% од укупног узорка, а 87,36% од оних који су изразили слагање/неслагање са 12 ставова на основу чега је конструисан ИЈН. Овде се мора напоменути да је у ову групу ушао јако мали број студената од 20 и 23 године са медицине – свега по 3, и мали број студената машинства од 22 (n=9) и 23 године старости (n=6). Иначе, у целом узорку има студената од 19 до 50 година, где је просечна старост 21,82 године, уз стандардно одступање од 2,26.

⁶ Мада не може бити речи о некој јачој корелацији, с обзиром на ниску вредност Спирмановог (Spearman) коефицијента корелације ($\rho = -0,285$).

Што се *етничке припадности* студената тиче, 96,4% узорка чине студенти који су се изјаснили као Срби, где ИЈН има идентичну вредност као за цео узорак. Занемарљиво је учешће осталих националности⁷ (сваке испод 1%). Овде свакако треба поменути да је највећи просечан скор на ИЈН добијен код испитаника који нису дали податке о својој националности, и то да се овај се налаз понавља код свих анализираних варијабли, сем *вероисповести* и *става према религији*, па би могла да се констатује већа неповерљивост према спроведеном истраживању код испитаника који су показали најјачи „језички национализам“.

При анализи односа *места рођења* и ИЈН показало се да нема веће разлике у просечном оствареном скору (који минимално одступа од просека за цео узорак) код студената рођених у варошима, градовима и великим градовима, а таквих чини 94% испитаних. Учешће осталих је занемарљиво, те не могу бити изнесени неки валидни закључци о утицају места рођења на „национализам“ испитаника.

Када је у питању *место боравка*, очекивано је да ће са повећањем величине насеља у коме студенти бораве доћи до смањивања „национализма“, но очекивања нису била испуњена. Иако је код студената који живе на селу добијена највећа просечна вредност ИЈН (6,06), она је минимално већа од осталих који су значајније заступљени у узорку (нпр. у случају великог града тек за 0,14), тако да нема места констатовању правилности⁸.

Анализа је показала да *место рођења мајке* и *оца* не показују приметнији утицај на вредност ИЈН, док у случају *образовања родитеља* изненађује налаз да просечна вредност ИЈН бележи благи раст са порастом нивоа образовања оца, док у случају нивоа образовања мајке ИЈН опада кад се крене од основне школе, преко средње до више, да би забележила мањи пораст у случајевима кад мајка има завршен факултет. Налази су супротни претпоставци да ће ниво „национализма“ бележити пад код испитаника са образованијим родитељима.

Највећи део студената из узорка (67,8%) као *вероисповест* су навели „православље“ (n=451), и њихов просечан скор ИЈН износи 6,26. „Православци“ са англистике и социологије имају ниже (4,88, одн. 5,56), а „православци“ са осталих факултета/департамана више скорове. У узорку су значајније били заступљени „хришћани“ (n=87; 13,1%) са просечним скором на ИЈН од 5,87 и „атеисти“ (n=25; 3,8%), код којих је забележена нижа просечна вредност ИЈН од 3,08 (с тим што је на факултетима/департаманима вредност ИЈН и код

⁷ Од којих су се појавиле: бугарска, црногорска, југословенска, ромска, хрватска и грчка.

⁸ Па тако једини испитаник који је као место боравка навео Београд остварује релативно висок скор 8 на ИЈН.

„хришћана” и код „атеиста” варира на исти начин као код „православаца”⁹). Учесталост осталих конфесија¹⁰ је занемарљива (свака испод 1%). Студенти који нису навели своју вероисповест (n=67; 10,08%) оставарили су просечан скор на ИЈН од 5,22.

Најјаснија веза уочена је између ИЈН и *става према религији* – што је религиозност „јача”, већи је и скор на ИЈН, но вредности стандардних одступања су релативно велика, те низак Спирманов коефицијент корелације ($\rho=-0,28$) указује на то да нема значајније зависности ове две променљиве.

Табела 3. Средње вредности ИЈН и став према религији

Table 3. Mean values of the ILN and the attitude towards religion

Став према религији	средња вредност ИЈН	n	стандардна девијација
Уверени/-а сам верник/-ца и прихватам све што моја вера учи	6,89	180	2,24
Религиозна/-ан сам, али не прихватам све што моја вера учи	6,16	211	2,22
Размишљам о томе, али нисам начисто да ли верујем или не	5,17	77	2,36
Према религији сам равнодушан/-на	5,06	31	3,02
Нисам религиозна/-ан, али немам ништа против религије	4,33	73	2,77
Нисам религиозан/-на и противник/-ца сам религије	2,91	11	2,63
нема података	6,17	42	2,55

Овде ће се представити и могућа квалитативна анализи одговора на укупно три изабрана става. Таква анализа може, са своје стране, додатно допринети остваривању циљева рада постављених на почетку, а уједно пружа прилику и да се пажња обрати на оне ставове који се у квантитативној анализи нису показали као довољно дискриминативни.

Процент позитивних одговора на став бр. 1 из упитника (*Природно је да свака нација има свој национални језик и своју наци-*

⁹ Јако је занимљиво да „атеисти” са историје (n=2) остварују просечну вредност на ИЈН од 9,5.

¹⁰ Појавили су се „муслимани”, „католици”, „цедаји”, „растафаријанци”, „деисти”, „манихејци”, „марадонисти”, „агностици” и они који су као вероисповест навели „родољубље” или „српска” (ових последњих на Правном факултету и Департману за историју Филозофског факултета).

оналну државу) на свим испитаним департманима/факултетима изразито је велики, и варира од 85,4% на Департману за социологију Филозофског факултета, до 95,9% на Медицинском факултету. Овакви подаци могу одсликавати (просечан) изразити „језички национализам” испитаника када је у питању овај став, односно виђење степена повезаности између нације, језика и државе, а у светлу познатих емпиријских чињеница (о којима се говори и у горе помињаној литератури) које тако снажну повезаност и практично често оповргавају. Уз то, ако би овако снажно „националистички” став можда и могао да се очекује од студента на нефилолошким департманима, дотле се овакав став може сматрати изненађујућим када су у питању студенти Англистике, који на својим студијама детаљно обрађују, поред осталог и америчку, канадску и аустралијску књижевност и културу, односно свакако јесу свесни чињенице да ниједна од ове три нације нема никакав сопствени национални језик.

Став *Ијекавски изговор (као у речима млијеко, вријеме, дијете) треба избацити из српског језика јер га користе и Хрвати и Бошњаци (на пример, у речима одвјетник, исповијед)* у упитник је уведен под утицајем стварног догађаја (који је описан и у делу раније поменуте литературе), када је током последњег рата у Босни и Херцеговини, у Р. Српској ијекавски изговор постао законом забрањен у јавној употреби (да би недуго потом тај закон био повучен јер људи – изворни говорници ијекавице никако нису могли да се прилагоде новонасталој промени). Уз то, као што је познато, источно-херцеговачки дијалект *ијекавског* изговора, уз шумадијско-војвођански дијалект екавског изговора, чини *основу* српског књижевног (стандардног) језика, те би се свако инсистирање на његовом избацивању из употребе могло сматрати парадоксалним. У том смислу, могло би се рећи да су изненађујући резултати да је позитиван одговор у вези са наведеним ставом дала натполовична већина на Медицинском факултету (66,2%), Машинском факултету (55,7%) и Правном факултету (52,1%); на три департмана са Филозофског факултета тај став добио је мањинску подршку (42% на Департману за историју, 38% на Департману за социологију и најмање на Департману за англистику – 32,3%).

Став *Реч српски требало би писати србски (или, још боље, Србски), како би се боље истакла припадност српској нацији*, који је изразито у духу језичког национализма, преузет је директно са интернет презентације једне од крајње десних организација у нашој земљи (поменуте у уводном делу рада). Мада испитани студенти овакав став већински не подржавају, уочена је и незанемарљива разлика у броју позитивних реакција (и самим тим и броју судената који „нагињу” језичком национализму) на наведени став. Наиме, док је на Департману за англистику одговор *да* заокружило тек 3,4% испитаника, дотле је тај проценат на Департману за социологију 13,5%, на Медицинском факултету 14,9%, на Правном факултету 21,5%, на

Департману за историју 23,9%, а на Машинском факултету (чак) 29,3%, одакле се свакако ипак може добро видети утицај филолошког образовања на ставове испитаника.

ЗАКЉУЧАК

Полазна хипотеза би могла да се сматра потврђеном: *студенти Англистике, као студенти једног филолошког департмана на Филозофском факултету у Нишу, по питању односа језичког и националног идентитета најчешће заузимају више „космополитски” усмерене ставове у односу на све своје колеге са других департмана и факултета (посебно историје и машинства, а нешто мање у односу на социологе).*

Студенткиње на свим департманима Филозофског факултета показале су већи „језички национализам”, док су на осталим факултетима студенти мушког пола склонији „национализму”. Старост испитаника на факултетима/департманима на којима је извршено анкетирање различито корелира са ИЈН, и само се на код студената социологије и права може уочити јасан тренд да они са старијих година постају мање, односно више „националистички” оријентисани. Супротно очекивању, студенти који су рођени или живе у великим градовима Србије немају значајније нижи скор ИЈН од оних који живе у мањим местима и селима. Што се образовања родитеља тиче, утврђено је да вредност ИЈН не опада код испитаника чији су родитељи даље одмакли у школовању.

Код свих варијабли (сем *вероисповести* и *става према религији*) приметна је знатно већа вредност ИЈН код испитаника који нису дали податке. На основу постојећих информација не можемо да кажемо откуда већа неповерљивост испитаника са израженијим „националистичким” ставовима према истраживању у коме су учествовали.

Видљиво нижи скорови ИЈН забележени су код нерелигиозних људи, а код варијабле која се тиче ставова према религији уочена је „најправилнија” веза управне сразмере са ИЈН, мада није измерен значајнији коефицијент корелације.

Када су у питању закључци везани за горе (сасвим кратко) представљену квалитативну анализу одговора студената на поједине ставове, можемо рећи да су испитаници давали врло шаренолике, понекад крајње „националистичке”, али исто тако и „космополитске” одговоре, који су, уз то, још једном показали да студенти на Департману за англистику, просечно гледано, имају нешто „космополитскије” ставове у односу на питања којима се овај рад бавио.

На самом крају наведене анализе бисмо још додали да она пружа могућности за даљу разраду, у смислу извођења датог типа истраживања и у вишим разредима средњих школа у Нишу и пограничним крајевима Србије, и слично. Такво даље истраживање дало

би прецизније резултате, што би могло бити од значаја како на теоријском плану – у смислу даље разраде теоријског и методолошког приступа наведеним питањима, тако и у емпиријском смислу, јер би се на већим популацијама испитаника могле можда уочити неке статистички значајне разлике или корелације које у овом, релативно ограниченом истраживању, нису откривене. Коначно, истраживања ове врсте могла би имати и практичне ефекте, у смислу, на пример, увођења/допуњивања таквих наставних садржаја и на нивоу основног и средњег образовања који би развијали свест ученика о сложености односа између језичког и националног идентитета).¹¹

ЛИТЕРАТУРА

- Антовић, М., Стаменковић, Д. и Тасић, М. (2013). Однос између знања страних језика и перцепције идентитета у пограничним општинама југоисточне Србије. *Теме*, 36 (4), 1631-1656.
- Бугарски, Р. (2009). *Европа у језику*. Београд: Библиотека XX век.
- Бугарски, Р. (2005). *Језик и култура*. Београд: Чигоја штампа / XX век.
- Бугарски, Р. (2002). *Нова лица језика – социолингвистичке теме*. Београд: Чигоја штампа / XX век.
- Бугарски, Р. (1997а). *Језици*. Нови Сад: Матица српска.
- Бугарски, Р. (1997б). *Језик у контексту*. Београд: Чигоја штампа / XX век.
- Бугарски, Р. (1996а). *Лингвистика о човеку*. Београд: Чигоја штампа / XX век.
- Бугарски, Р. (1996б). *Језик у друштву*. Београд: Чигоја штампа / XX век.
- Влаховић, Н. (1989). *Популарни судови о језику на српскохрватском језичком подручју* (Магистарски рад). Београд: Филолошки факултет.
- Влаховић, Н. (1997). Ставови о језику у оквиру општих изучавања ставова. *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, 95, 61–77.
- Влаховић, Н. (1990). Из истраживања ставова о језику на српскохрватском језичком подручју. *Сол: лингвистички часопис*, 10-11 (1-2), 43–51.
- Greenberg, R.D. (2004). *Language and Identity in the Balkans*. Oxford: OUP.
- Ђоровић Д. (2004). Однос студената хуманистичких наука према страним језицима. *Настава и васпитање*, 53 (4–5), 448–464.
- Edwards, J. (2009). *Language and Identity – An Introduction*. Cambridge: CUP.
- Игњачевић, А. (1998). *Ставови о енглеском језику у средњем и високом образовању у Београду*. Београд: Филолошки факултет. Магистарски рад.
- Joseph, J. E. (2004). *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. New York: Palgrave MacMillan.
- Ковачевић, Б. (2005). Ставови говорника српског језика према страним језицима. *Српски језик - студије српске и словенске*. 10 (1-2), 501-518.
- Ковачевић, Б. (2004). Ставови према варијететима српског језика. *Philologia*, 2, 33–38.

¹¹ Захваљујемо се др Михаилу Антовићу, др Драгану Тодоровићу, мр Јелени Петковић и Душану Стаменковићу, нашим колегама са Филозофског факултета, др Вуку Милошевићу и др Јелени Башић са Медицинског факултета у Нишу, мр Нагалији Жунић са Правног факултета, и Милошу Тасићу са Машинског факултета, који су нам помогли у анкетирању студената.

- Kordić, S. (2010). *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Mac Giola Christ, D. (2003). *Language, Identity and Conflict – A Comparative Study of Language in Ethnic Conflict in Europe and Eurasia*. London and New York: Routledge.
- Стојић, С. (1991). *Енглеске позајмљенице у говорном српскохрватском језику – познавање, употреба, ставови* (Магистарски рад). Београд: Филолошки факултет.
- Trudgill, P. (2001 [1983]). *Sociolinguistics. An Introduction to Language and Society*. London: Penguin.
- Fought, C. (2006). *Language and Ethnicity*. Cambridge: CUP.
- Fishman, J. A. (ed.) (1999). *Handbook of Language and Ethnic Identity*. New York: Oxford. OUP.
- Hoenigswald, H. 1966. A Proposal for the Study of Folk-Linguistics. In: Bright W. (ed.). *Sociolinguistics*. The Hague: Mouton. 16–26.

Vladan Pavlović, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of English
Miloš Jovanović, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of Sociology

UNIVERSITY OF NIŠ STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS THE RELATION BETWEEN LANGUAGE AND NATIONAL IDENTITY

Summary

The paper presents the results of a poll carried out among the students of several faculties of the University of Niš at the beginning of the spring semester 2012, on their attitude towards the relation between language identity and national identity (at both individual and collective levels). The faculties include the Faculty of Medicine, the Faculty of Mechanical Engineering, the Faculty of Law, and three departments at the Faculty of Philosophy, namely the Departments of English, Sociology, and History. The basic aim was to establish whether the students consider language identity and national identity as closely intertwined. If so, such a standpoint could indicate that the given population is characterized by what can be termed "linguistic nationalism". If not, they could be argued to be closer to the position of "linguistic cosmopolitanism". In addition, the paper undertakes to analyze the given outlooks in relation to a number of demographic variables, including those pertaining to the education and vocational orientation, sex, ethnicity, place of birth, the education of parents and the degree of religiousness of the students polled. The main results such an analysis has yielded are as follows. Firstly, the hypothesis put forward at the beginning of the paper has been confirmed – namely, the students at the Department of English indeed have more "cosmopolitan" attitudes on the issue when compared to their colleagues from the other departments/faculties where the poll was carried out (this holds especially in comparison to the students from the Faculty of Mechanical Engineering and the Department of History at the Faculty of Philosophy, and somewhat less when it comes to the students from the Department of Sociology). Secondly, of all the demographic variables, the "index of language nationalism" that the paper has introduced correlates most strongly with the degree of religiousness of the examinees – the more religious they are, the higher the index.

ДОДАТАК:
УПИТНИК КОРИШЋЕН У ИСТРАЖИВАЊУ

Истраживање ставова у вези са односом језика и националног идентитета студената Универзитета у Нишу

Поштовани, Упитник пред Вама је основ истраживања »Вредности ставови у вези са односом језика и националног идентитета студената Универзитета у Нишу« које спроводе истраживачи са Филозофског факултета. Упитник садржи 19 кратких питања на која ћемо вас замолити да одговорите са "да" или "не" што не би требало да вам одузме више од десет минута. Такође ћемо Вас замолити да нам дате и податке о месту Вашег рођења, месту боравка, годинама старости, образовању Ваших родитеља и слично. **Анкета је анонимна, а добијени подаци биће коришћени искључиво у научне сврхе.** С обзиром на то да нико никада неће сазнати које сте одговоре баш Ви дали и да ово није никакав тест знања, молимо Вас да нам помогнете тако што ћете искрено одговорити на питања из упитника. **УНАПРЕД ХВАЛА!**

	Факултет ☐ Департман ☐	
Пол _____		Који је ваш став према религији? (заокружите број)
Година рођења _____		1. Уверени/-на сам верник/-ца и прихватам све што моја вера учи
Националност _____		2. Религиозна/-ан сам, али не прихватам све што моја вера учи
Место рођења _____		3. Размишљам о томе, али нисам начисто да ли верујем или не
Место сталног боравка _____		4. Према религији сам равнодушан/-на
Место рођења мајке _____		5. Нисам религиозна/-ан, али немам ништа против религије
Образовање мајке _____		6. Нисам религиозан/-на и противник/-ца сам религије
Место рођења оца _____		
Образовање оца _____		
Вероисповест _____		

1.	Природно је да свака нација има свој национални језик и своју националну државу	да	не
2.	Да би могао успешно да живи и ствара, човек не мора обавезно да се користи својим матерњим језиком	да	не
3.	Матерњи језик сваког народа у себи садржи целокупну душу, целокупну прошлост, све духовне вредности и стваралачке замисли тог народа	да	не
4.	Српски језик, а са њим и српски народ, не треба чувати тиме што ће се из употребе избацити латиница.	да	не
5.	Ијекавски изговор (као у речима <i>млијеко, вријеме, дијете</i>) треба избацити из српског језика јер га користе и Хрвати и Бошњаци (на пример, у речима <i>одвјетник, исповијед</i>)	да	не
6.	Писмо (на пример: ћирилица, латиница) није обавезан и непроменљив део националног идентитета	да	не

7.	Реч <i>српски</i> требало би писати <i>србски</i> (или, још боље, <i>Србски</i>), како би се боље истакла припадност српској нацији.	да	не
8.	Народ без свог језика и државе осуђен је на пропаст	да	не
9.	Погрешно је сматрати да све људе који говоре један језик треба објединити у исту државу.	да	не
10.	Језик је снажан интегративни фактор у свакој нацији и држави	да	не
11.	Матерњи језик није задат самим рођењем једном заувек	да	не
12.	Вишејезичност и мултикултуралност су природно стање већег дела човечанства и извор богатства, а не претња националном идентитету.	да	не
13.	Матерњи језик, његова чистота и богатство, мора се заштити од промена, свакојаког кварења и штетних утицаја других језика	да	не
14.	За разлику од мог матерњег језика, други језици су груби и њима се не могу изразити дубоке мисли	да	не
15.	Матерњи језик је врхунски и коначни израз националног идентитета	да	не
16.	Погрешно је сматрати да дете не треба учити страним језицима док течно и логично не проговори на свом матерњем језику.	да	не
17.	У породици треба да доминира култ матерњег језика – да сва значајна породична збивања и сви разговори у породици буду на матерњем језику	да	не
18.	Посебно је важно да буђење личне свести детета (обично у трећој / четвртој години живота) буде на његовом матерњем језику	да	не
19.	Треба прихватити Европу, њену разноликост и вредности, као проширену културну, духовну и језичку домовину	да	не